

Juris Urtāns (Latvijas Kultūras akadēmija)
KRUSTPILS DZIRKAĻU PILSKALNS. JAUNAS ATZIŅAS

Atslēgas vārdi: *arheoloģiskie izrakumi, keramika, senkapī, jātņieku ceļš.*

Dzirkaļu pilskalns atrodas Krustpils novada Kūku pagastā Dzirkaļos. Pilskalns pirmo reizi rakstos minēts 1925. gadā; 1928. gadā Ernests Brastiņš publicēja plašāku pilskalna aprakstu un uzmērījumu. Kultūrslāņa atsegumos nejauši atrastās bezripas trauku lauskas ar gludo un apmesto virsmu ļāva pilskalna apdzīvotību attiecināt uz m. ē. I g. t. Savos ziedu laikos Dzirkaļu pilskalns varēja būt kāda novada centrs. Vēl pirms nepilniem 100 gadiem gan pilskalna plakumā, gan tā pakājē bija Dzirkaļu sādžas tūrumi. Par Dzirkaļu pilskalnu zināmas teikas kā par nogrimušas pils, spoku rādišanās un apslēptas mantas vietu.

Dzirkaļu pilskalns ierīkots kādā kalna atzarā, kas krauji izbeidzas pret purvainu zemieni. Pilskalna Z nogāze, kas vērsta pret purvaino zemieni un ir 14 m augsta, papildus nocietināta ar terasi, bet D pusē senatnē veikti lielāki nocietināšanas darbi; te kalns norobežots ar dziļu pārrakumu un ar pusotru metru augstu cilvēku uzbūrtu valni, kas vēl ar vienu grāvi atdalīts no pilskalna mākslīgi izlīdzinātā un nolaidenā plakuma. Abos pilskalna sānos to papildus nostāvināšanai izveidotas terases. Pilskalna Z un A pakājē atklāts pilskalnam atbilstošas apmetnes kultūrslānis, bet uz R no pilskalna atrodas Baznīckalns, kur varēja atrasties pilskalna ļaužu svētnīca. Pilskalna ZR pakājē atradies teikām apvītais Naudas avots, kas varēja būt pilskalna iedzīvotāju ūdens ņemšanas vieta. Pilskalna tuvumā zināmas vairākas senkapu vietas, seno lauku iezīmes, ceļu vietas, atsevišķu celtņu vietas un citas senatnes liecības.

2014. gadā pilskalnā pirmo reizi arheologa Jura Urtāna, viņš arī pilskalna īpašnieks, vadībā tika veikti sistemātiski arheoloģiskie izrakumi. Pētījumu vietai izvēlēta pilskalna plakuma ZA puse. Izrakumu laukumu (3x8 m) izpētot, noskaidrojās, ka virskārta 0,30–0,40 m biežumā jaukta ar kādreizējo pilskalna plakuma aršanu. Pamatzeme tuvāk pilskalna plakuma vidusdaļai atklājās 0,55 m dziļumā, tuvāk plakuma malai – 0,95 m dziļumā. Nekādas izteiktas konstrukciju liecības, ja neskaita pāris iedziļinājumus pamatzemē – iespējamās stabu vietas, netika atklātas. Kultūrslānis ir samērā vienmērīgs; tajā atrada tikai dūres lieluma un mazākus akmeņus. Laukuma galā tuvāk plakuma malai agrākais kultūrslānis segts ar pārdesmit centimetrus biezu smilšu kārtu. Viss izraktais kultūrslānis tika izsijāts ar sietiem, iegūstot lielu daudzumu keramikas (uzskaitīti 811 fragmenti). Atrasto senlietu nav daudz un tās mazizteiksmīgas: dzelzs naža gals, sīki bronzas riņķīši, iespējams, dzelzs bultas gala fragments, apslīpēti akmeņi, krama šķīlas. Keramikā, kuru pārstāv vairumā sīki, sijāšanā iegūti fragmenti, pamatā pieder bezripas gludajai, apmestajai, kniebtajai un švikātajai keramikai, bet ir atrasti arī agrās ripas keramikas fragmenti (noteica Baiba Dumpe). Tas ļauj Dzirkaļu pilskalna iepriekš pieņemto datējumu gan paplašināt, gan precizēt un secināt, ka Dzirkaļu pilskalna apdzīvotība pamatā datējama ar m. ē. I g. t., tomēr bezripas švikātā keramika un ripas keramika pieļauj arī pilskalna apdzīvotību laikā pirms m. ē. un m. ē. II g. t. pašā sākumā.

2014. gadā Elīnas Guščikas vadībā tika arheoloģiski izpētīts kāds uzkalniņš (caurmērs 7–8 m, augstums 0,6 m) ap 300 m uz DA no pilskalna. Uzkalniņš atgādināja senkapu uzkalniņu, tomēr, to norokot, nekādas senkapu liecības netika atklātas, lai gan tika konstatētas vairākas uzkalniņkapu apbedīšanas tradīcijām raksturīgas pazīmes. Vēlāk veiktais uzkalniņā atrasto ogliņu radiokarbons datējums ļāva secināt, ka uguns šajā vietā dedzināta pilskalna pastāvēšanas agrajā periodā. Pēc izpētes uzkalniņš atjaunots savā sākotnējā vizuālajā stāvoklī.

No A puses uz pilskalnu ved reljefā iegrauzies ceļš, kas, spriežot pēc tajā ieaugušajiem lielajiem kokiem, nav ticis lietots vismaz pēdējo piecdesmit gadu laikā. Šis ceļš sāk iezīmēties jau ap 300 m attālumā no pilskalna. Sākotnēji samērā lēzenajā nogāzē ceļš nav īpaši saskatāms, tomēr tad, kad nogāze paliek stāvāka, it īpaši nogāzes lauzuma vietā, ceļš jau ir par kādu metru iegrauzies kalna nogāzē un ir kādus trīs četrus metrus plats. Tas liecina, ka ceļš ilgstoši ticis izmantots kā ratu (droši vien arī ragavu) ceļš. Ceļa iegrauzums ir izsekojams apmēram 100 metru garumā. Uz izteiktākās reljefa lauzuma vietas paralēli ratu ceļam ap 10–15 m garumā tika ieraudzīta vēl cita ceļa vieta, kuru varētu identificēt kā jātņieku jeb zirgu ceļu. Tas ir nepilnu metru dziļš grāvjeida iedziļinājums ar izteiktu ķīļveida griezumu. Pēdējos gados Latvijā ir atklāti vairāki šādi jātņieku jeb renes ceļi, tomēr to izpēte ir tikai pašā sākumā. Dzirkaļu gadījumā diezgan noteikti var teikt, ka jātņieku ceļš ved uz pilskalnu, tātad tas varētu būt saistīts ar pilskalnu un tā pils pastāvēšanas laiku.